

ВІДГУК

офіційного опонента на дисертацію Жук Оксани Ігорівни
«Внутрішня комунікативна система ліричних текстів
(різновиди адресанта, адресата і ліричної експресії)»,
поданої на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук
за спеціальністю 10.01.06 – теорія літератури

Дисертація Оксани Ігорівни Жук присвячена теоретичній проблемі, до якої в українському літературознавстві досі майже не зверталися, оскільки комунікативний аспект лірики більше притягував увагу мовознавців. Представлена робота є успішною спробою заповнити частину цієї наукової лакуни.

Зміст і структура роботи детерміновані логікою дослідження. Зокрема, імпонує чітке окреслення у Вступі теоретико-методологічної основи, методів дослідження. Безумовним позитивом бачиться й формулювання основних положень, винесених на захист. Структура роботи чітка, логічно вмотивована й не викликає заперечень.

Перший розділ складається з трьох підрозділів, в яких простежено історію наукової рецепції ліричного тексту, окреслено теоретичні підходи подальшого дослідження. Загалом, імпонує бажання дисертантки в цій частині роботи простежити тривалу динаміку наукового сприйняття розглянутих проблемних питань (принаймні окремих їх елементів), починаючи ще з праць античних мислителів. Проте все ж видається, що в роботі такого типу надто забагато уваги приділено розрізненню понять *епос* та *лірика*, *мімесис* та *дієгезис*. Крім того, незрозуміло, чому дослідниця сама ж і порушує стрункність обраного діахронічного підходу: присвятивши кілька сторінок розглядові праць античних та класицистичних мислителів і вчених, про поетики Ренесансу та бароко не сказано майже нічого (точніше, у контексті доби „бароко та класицизму” лише згадано Феофана Прокоповича,

Митрофана Довгалецького та „інших давньоукраїнських вчених” (с. 31). У цьому розділі вичерпно проаналізовано праці світових та українських науковців, що так чи інакше наближалися чи торкалися питань комунікативної системи ліричних текстів. Зокрема, серед українських вчених виділено роль Валерії Смілянської, яка, за словами дисертантки, чи не вперше „здійснила спробу описати суб’єктивну структуру суто ліричного тексту з урахуванням його родових відмінностей” (с. 44), Анни Білої, у праці якої відзначено „глибинне дослідження не просто образу автора, а й усіх можливих [чи справді всіх можливих? – В.М.] варіацій його втілення” (с. 44), Анатолія Ткаченка та ін. Хоча тут дещо здивувала відсутність бодай побіжного огляду досягнень представників рецептивної поетики.

Достатньо обґрунтованою і вмотивованою видається спроба класифікації різновидів ліричної експресії (підрозділ 1.2). Щоправда, на захисті хотілося б почути додаткові аргументи на користь виділення останнього пункту цієї класифікації – „експресії душевного стану інтелектуальної гри”. Адже, як нам видається, якщо в попередніх пунктах критерієм є власне різновид ліричної експресії (зокрема, експресія почуття, експресія думки, споглядання, волі), то останній пункт радше характеризує поетичні засоби вираження цієї експресії. Дослідниця називає такі ознаки „експресії душевного стану інтелектуальної гри”: алітерації та асонанси, гру слів, синтаксичні паралелізми, строфічні будови тощо (с. 53). Але ж ці всі поетичні засоби представлено і в творах, що репрезентують інші виділені дисертанткою групи текстів.

Наштовхують на роздуми міркування Оксани Жук щодо комунікативної ролі „чистої експресії” (вона дискутує з думками Михайла Бахтіна та Александри Окопєнь-Славінської). Так, дисертантка зазначає, що „на мою думку, згаданий спонтанний вигук „Ох!” [як реакція на біль, переляк тощо. – В.М.] можна трактувати як автокомунікацію. Як реакція на біль він може бути мимовільно адресований довкіллю, всьому світу загалом” (с. 55). На наш погляд, все ж має рацію польська дослідниця, що трактує такий вигук

як **рефлекторну** реакцію на біль (не плутати із вигуками в літературному тексті, які відіграють очевидну художню та семантичну роль). Інакше б нам довелося визнати актами невербальної комунікації рухи повік як реакція на яскраве світло, тремтіння тіла як реакція на низьку температуру тощо. Так само виникне запитання, чи є елементами такої собі мимовільної, неусвідомленої невербальної комунікації положення тіла, рухи кінцівок тощо, які вміло „читає” психолог? Цілком зрозуміло, що такі розмірковування лежать далеко за межами площини обговорюваної сьогодні дисертації, як і розмірковування про комунікативну функцію рефлекторних звуків, які видає людина за тих чи інших обставин.

Другий розділ присвячено суб'єктній системі ліричної експресії, у межах якої дослідниця розглядає постать власне автора, суб'єкта твору, ліричне Я, ліричне Ми, процес автокомунікації, рольову лірику й ліричну маску та риторику ліричного мовця. Тут імпонують чіткість та аргументованість методологічних підходів, до яких звертається дисертантка. Як і належить, вона враховує різні точки зору на ту чи іншу проблему, відзначаючи сильні та слабкі сторони різних підходів. Скажімо, Оксана Жук часто звертається до праць В. Шміда, А. Окопень-Славінської, В. Смілянської, справедливо, на наш погляд, відштовхується від поширеного в літературознавстві загального поняття „ліричний герой”, натомість звертаючись до „ліричного Я”. Дисертантка аргументовано розмежовує ці поняття на початку підрозділу 2.2 (с. 103). Все ж, звертаючись до різних точок зору, скажімо, на класифікацію суб'єктів ліричного тексту, доречніше було б базуватися на одній із таких класифікацій, можливо, дещо модифікуючи її чи навіть виробити власну, яка стала б основою розгляду відповідного матеріалу. Це б увиразнило логіку дослідження й зробило логічнішим його виклад. Скажімо, підрозділ 2.1 має назву „Власне автор”, „абстрактний автор”, „суб'єкт твору”. І вже в першому реченні цієї структурної частини дисертації авторка повідомляє, що винесені в назву терміни належать різним науковцям (В. Шміду, А. Окопень-Славінській та

В. Смілянській) і є „близькими, однак не синонімічними, бо відрізняються деякими нюансами” (с. 96). Далі, коротко описавши суть підходів згаданих науковців до цієї проблеми, Оксана Жук подає доволі струнку класифікацію А. Окопень-Славінської, зазначаючи, що польська дослідниця „запропонувала вужчі, зате чіткіші критерії „суб’єкта твору” (с. 97), у порівнянні із „абстрактним автором” В. Шміда. Здавалося б, нічого не заважає в подальшому взяти за основу саме цю класифікацією (що дисертантка успішно демонструє, аналізуючи „Штормове попередження” Світлани Поваляєвої; до речі, дуже вдало підібраний приклад, як і більшість інших у дисертації). Проте далі знову з’являється „абстрактний автор” В. Шміда, а в висновковому абзаці до підрозділу поняття „абстрактний автор” та „суб’єкт твору”, які на початку було названо „близькими, але не синонімічними”, вже визначаються через скісну ризик, по суті, як тотожні.

У третьому розділі дослідження проаналізовано адресата ліричного тексту, виділено кілька його різновидів. Зокрема, у підрозділі 3.2 виокремлено реального та умовного адресата, продемонстровано цікаві спостереження щодо взаємозалежності реального адресата та реального адресанта: „оскільки місце адресата займає реальна особа, то й адресант частково або ж повністю ідентифікується з реальним автором тексту” (с. 125).

На наш погляд, у подальшій роботі над темою варто буде уточнити й чіткіше визначити ознаки автокомунікативного адресанта (і, відповідно, адресата). Якщо в текстах, структуру яких дослідниця схематично позначає як „Я – Ти (Я)” („тобто звернення ліричного Я до себе у формі ліричного Ти” (сс. 104, 128), все очевидно, то деякі інші зразки автокомунікації потребують уточнення. Приміром, дослідниця зазначає, що вірш В. Стуса „Весь обшир мій – чотири на чотири...” „умовно можна розділити на два окремі комунікативні простори: автокомунікативне інтенційне спрямування в першій частині («Весь обшир мій – чотири на чотири./ Куди не глянь – то мур, куток і ріг./ Всю душу з’їв цей шлак лілово-сірий,/ це плетиво заламаних

доріг»), та адресація до матері – у другій («Це ти, о пресвята моя зигзице-мати! До тебе вже шляхів не напитати...» (с. 130). Чи справді перша частина – це акт автокомунікації, а лише в другій з'являється експліцитний адресат – матір? Чи адресат всього ліричного тексту – один і той таки, лише у першій частині він є імпліцитним, а в другій частині лише розкривається завдяки прямому звертанню „моя зигзице-мати”? Або чи не надмірно зливається акт автокомунікації з мотивом самотності? (Підрозділ 2.3).

Таких запитань не виникає в підрозділах 3.3, 3.4 та 3.5, де дослідниця чітко виділяє Ти-, Ми- та Ви-адресата. Критерії для їх розрізнення достатньо прозорі та очевидні: відповідні займенники та дієслова у відповідних формах. Дослідниця розрізняє кілька видів Ти-адресата та Ми-адресації, з якими, на наш погляд, можна погодитись.

Четвертий розділ присвячено різновидам ліричної експресії. „Не претендуючи на створення завершеної класифікаційної системи” (с. 151), дисертантка все ж запропонувала доволі логічну класифікацію різновидів ліричної експресії за двома критеріями: суб'єктною організацією та комунікативними засобами і кодами. Вона, загалом, не викликає заперечень і стала основою структурного поділу 4 розділу. Щоправда, дещо незрозумілим залишилося те, чому за цією класифікацією „стародавні силабічні вірші” належать до речитативу. Можливо, на дисертантку справило враження своєрідне „уривчасте” музичне оформлення пісні С. Климовського „Їхав козак за Дунай” (а саме цей твір наведено за зразок відповідного пункту). Однак зауважимо, що манера читання/виконання давніх силабічних текстів досі залишається дискусійним питанням, а отже, акцентування тут лише на речитативності виглядає дещо сумнівним.

Висновки дисертації – чіткі, структуровані за пунктами, що лише покращує їх сприйняття.

Автореферат відображає суть здійсненого дослідження. Кількість фахових публікацій та оприлюднення змісту дослідження у доповідях на наукових форумах цілком засвідчує необхідний рівень апробації результатів.

Насамкінець, до висловлених у тексті зауважень та побажань, додамо ще одне. Попри те, що робота непогано вичитана та відредагована, все ж дисертантці не вдалося уникнути деяких недоглядів стилістичного, морфологічного та технічного характеру. Зокрема, у тексті роботи впадає в очі некоректне словосполучення *дисертаційне дослідження* (с. 21); кілька невластивих для української мови активних дієприслівників (*наростаюча* (с. 174), *виринаючих образів* (с. 192)); збірку І. Франка названо „Із вершин і низин” (с. 44); на с. 26 надibuємо некоректне формулювання *фахові видання ДАК України* (тоді як мало б бути *видання, затверджені МОН України*) тощо.

Загалом, дисертація є науково завершеною працею. Про це свідчать актуальність її теми, постановка й реалізація дослідницьких завдань, достовірність одержаних результатів. Авторка вправно володіє теоретико-літературознавчим інструментарієм.

Вважаю, що дисертація „Внутрішня комунікативна система ліричних текстів (різновиди адресанта, адресата і ліричної експресії)” відповідає офіційним вимогам до наукових студій такого рівня (п. п. 9, 11, 12, 13 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого постановою КМУ № 567 від 24.07.2013 р. (зі змінами, внесеними згідно з Постановами КМУ № 656 від 19.08.2015 р. та № 1159 від 30.12.2015 р., та №567 від 27.07.2016 р.), а тому її автор – Оксана Ігорівна Жук – **заслуговує на присудження наукового ступеня** кандидата філологічних наук зі спеціальності 10.01.06 – теорія літератури.

Офіційний опонент:

кандидат філологічних наук,
доцент кафедри української літератури
Чернівецького національного
університету імені Юрія Федьковича

В. Мальцев.

Підпис *Мальцева В.* засвідчую
Учений секретар Чернівецького національного
університету імені Юрія Федьковича
Сидоренко Н.О.
"14" вересня 2016

